

EKONOMİ VE MALİYE

MİLLİ GELİR VE GİDER TAHMİNLERİ VE DEVLET MALİYESİ

Yazan: Prof. *Fadıl Hakkı SUR*

I — Giriş. Son yıllarda millî gelir mefhumundan bir çok önemli meseleleri aydınlatmak hususunda faydalanılmaktadır. Bilhassa İngilterede, Birinci Dünya harbinden sonra akademik alanda üzerine ilgi çekmeye başlayan millî gelir tahminleri artık bu çevreyi aşmış ve gerek resmî neşriyatta gerek çeşitli dergi ve gazetelerde geniş bir yer almış bulunmaktadır [1].

¹ «An Analysis of the Sources of War Finance and an Estimate of the National Income and Expenditure in 1938, 1940 and 1941», presented by the Financial Secretary to the Treasury to Parliament by command of His Majesty April 1942, His Majesty's Stationery Office 1942, Cmd. 6347.

«An Analysis of the Sources of War Finance and an Estimate of the National Income and Expenditure in 1938, 1940, 1941, and 1942» presented to Parliament by the Financial Secretary to the Treasury by command of His Majesty, April 1943, His Majesty's Stationery Office, 1943, Cmd. 6438.

«An Analysis of the Sources of War Finance and Estimates of the National Income and expenditure in the Years 1938 to 1943», presented to Parliament by the Financial Secretary to the Treasury by command of His Majesty, April 1944, His Majesty's Stationery Office, 1944, Cmd. 6520.

«An Analysis of the Sources of War Finance and Estimates of the National Income and Expenditure in the Years 1938 to 1944», presented to Parliament by the Financial Secretary to the Treasury by command of His Majesty, April 1945, His Majesty's Stationery Office, London 1945, Cmd. 6623.

«Statistics Relating to the War Effort of the United Kingdom», presented by the Prime Minister to Parliament by Command of His Majesty, November 1944, His Majesty's Stationery Office, London, Cmd. 6564, bilhassa s. 34.

«Economica» dergisi. Cilt XI, No. 41, Şubat 1944, s. 19-26, de iki makale: Rothschild (K. W.); Public Expenditure in the National Income: A Note», Stern (Ernest H.): Public Expenditure in the National Income: A Reply», (Economica dergisi Londra İktisat ve Siyasal Bilgiler okulunun dergisidir.) The Hostel, Peterhouse, Cambridge.

«Economic Journal», Cilt LIV, No. 214, Haziran - Eylül 1944, de:

Dacey (W. Manning): «The White Paper on National Income and Expenditure» s. 178-188

«The Economist», dergisinde, Cilt CXLVIII No. 5306, Mayıs 5, 1945,

«The National Finances» başlıklı yazı. sahife 589 - 599.

Bu ve diğer dergilerde konumuza dair daha pek çok yazı vardır. Bunlardan dilimize çevrileni de vardır; «İngiliz Ekonomi Bülteni», Cilt 1, sayı 1, s. 10-11 ve sayı 2, s. 24-26 de «Discovery adlı derginin Ekim 1944 tarihli sayısından «Milli gelir veya para nereden geliyor?» başlıklı bir yazı terceme edilmiştir. Yazan: H. W. Singer.

Gerçi geniş anlamda millî gelir hakkındaki fikirlerin izlerine çok eskiden beri raslanır. Fizyokratların başı Doktor Quesnay'nin "İktisadî tablo,, sunu bile bu genel istikamette atılmış bir adım olarak saymak mümkündür, sanırız. Adam Smith'in meşhur eserinin ilk satırları da millî gelirin bir tarifile başlar. İktisadî fikirler tarihinden bunlara benzer daha bir çok misaller sıralamak mümkündür. Bununla beraber, yukarıdaki ilk cümleyi yeniden ele alarak, millî gelir anlamının bilhassa son yıllarda geliştiğini söylemek yanlış olmaz. Zamanımızda millî gelir hesapları o kadar önem kazanmıştır ki, İngilterede bir Maliye Bakanı bütçe nutuklarında millî gelir ve gider tahminleri'nin, harb yıllarında İngilterenin ekonomik ve malî siyasetinin ana hatlarını tayinde başlıca esaslardan birisini teşkil ettiğini söylemiştir [2]. İngiltere ve Amerîkâda harb dolayısıyla alınan tedbirleri halka izah etmek hususunda da bu tahminlerden geniş ölçüde faydalandığı basında, radyoda ve çeşitli propaganda risalelerinde raslanan yayınlardan anlaşılmaktadır. Fazla olarak millî gelir ve gider tahminlerinin öğretim bakımından ayrıca işe yarayacağı söylenebilir [3].

Memlekette gelirlerin yekûnu kabarıyor mu, yoksa düşüyor mu? Bundan mülk sahiplerinin payına ne kadar, iş gelirile geçinenlerinkine ne kadar düşüyor? Gelirlerin ne miktarı fertler tarafından harcanıyor, ne kadarı vergi olarak ödeniyor ve nihayet halk yılda ne kadar tasarruf yapabiliyor? Başka bir deyimle, ferdî istihlâk masrafları, Devlet masrafları, yurt içinde ve yurt dışında yeni sermayeler teşkil ve iktisabı gibi yönlerden her birine, millî gelirden ne kadarı isabet ediyor? Bu gibi soruların velev takribî bir şekilde cevaplandırılmasının önemi meydandadır. Yalnız ekonomi ve maliye meraklılarının değil, dünya ve memleket meseleleriyle meşgul olan aydın yurttaşların da bu millî gelir ve gider tahminleriyle ilgileneceklerini umuyoruz.

² Meade (J. E.) ve Stone (Richard): «National Income and Expenditure» Oxford University Press, London Humphrey Milford 1944, s. 3.

(Bu küçük kitap bir sayılı notta adı geçen resmî yayınların hazırlanmasında çalışmış iki tanınmış iktisatçı tarafından kaleme alınmış ve ilmi mecmualarda üzerine durulmuştur. «Economic Journal», Cilt LV, sayı 217, Nisan 1945, s. 152; ve bilhassa «Economica», Cilt XII, sayı 46, Mayıs 1945, s. 121-122. Biz bu yazımızda gerek yukarıda adı geçen resmî ve hususi yayınlardan, gerek meade ve Stone'un eserinden faydalanmaya çalıştık).

³ Hicks (J. R.): «The Social Framework», Oxford University Press. milli gelir mefhumundan faydalanmıştır.

II — Millî gelirden ne anlaşılır? Bu hususta son İngiliz Beyaz Kitabını esas olarak ele alalım. Bu vesikayı ve onunla ilgili yayınları takip ederek konumuzu açıklayalım. İlk olarak bir memlekette oturan fertlerin gelirlerini toplamak mümkündür. Bu gelirler ya işten, ya mülkten elde edilir. Yahut da tekadüye, işsizlik tazminatı ve Devlet borçları faizi olarak, istihkak sahiplerine, kendileri carî iktisadî faaliyetlere iştirak etmeden kamu makamları tarafından ödenir.

Elde edilen ferdî gelirler muhtelif şekillerde kullanılır. Bunun bir kısmı istihlâk mal ve hizmetleri için harcanır. Bir kısmı ile vasıtasız vergiler ödenir. Kalanı tasarruf olunur ve ferdî servetleri arttırır.

Tasarruf bu suretle bir bakiye, yani şahsî gelirlerden istihlâk malları ve hizmetleri ile vasıtasız vergiler için harcananlar çıktıktan sonra geriye kalan miktar olarak tarif olunmaktadır. Fakat tasarrufu hususî ikrazlar ve teşkil olunan hususî sermayeler toplamı olarak da ele almak mümkündür. Bu açıdan bakıldığı takdirde tasarruf, şahıslar tarafından her nevi mevcudat (meselâ, yeni ev yaptırılmasında olduğu gibi) ve matlubat edinmek için harcanan paralar şeklinde görünür: bunlardan aynı neviden olan satışların indirilmesi ve sâfi toplamın bulunması lâzımdır.

Yukardaki izahları İngilterede 1938 yılında şahsî gelirleri ve giderleri gösteren aşağıdaki cetvelde toplamak mümkündür.

İngiltere için yapılan ilk resmî ve etraflı tahminler 1938 yılına ait olduğu halde, Amerikanın millî geliri hakkında daha evvelki yıllara ait rakamlar bulmak mümkündür.

C E T V E L I

Birleşik Kırallıkta 1938 yılında ferdî gelir ve giderler

1. Fertler tarafından elde edilen kira, faiz ve kârlar ... 1,612	6. İstihlâk mal ve hizmetlerine harcanan ferdî gelirler 4,178
2. İşçi, müstahdem ücret ve maaşlarıyla askerlere ödenen ücretler ... 2,913	7. Vasıtasız vergiler 468
3. Kamu makamları tarafından iktisadî bir hizmet karşılığı	8. Tasarruf 183

olmaksızın ödenen paralar (İşsizlere yardım gibi. Devlet borçlarına karşılık verilen faiz 1 numaralı bentte dahildir).....	279
4. Hariçten tahsilât	25
5. Vergiler ödenmeden önce ferdî gelirler toplamı	4,829
9. Ferdî giderler toplamı	4,829

I. numaralı cetvelin 4 üncü kaleminde "hariçten tahsilât,, ibaresile yabancı memleketlerden temin olunan gelirler gösterilmiştir. Şahıslar tarafından, bilhassa İngiltere ve Amerika gibi memleketlerde, harice yatırılmış sermayelere karşılık bırakım gelirler elde edildiği malûmdur.

Şimdiye kadar incelediğimiz ferdî gelirlerden başka birtakım hususî gelirler daha vardır. Şirketlerin dağıtmadıkları kârlar, ya bu teşebbüslerin tasarrufları arasında yer alır, yahut da millî müdafaa vergisi, fevkalâde kazançlar vergisi, ve teşebbüsün yaptığı tasarruflardan alınan kazanç vergisi gibi vergileri ödemekte kullanılır. 1938 yılında bahsımıza konu olan meblağlar 2 numaralı cetvelde gösterilmiştir.

C E T V E L II

Birleşik kiralıkta 1938 yılında diğer hususî gelir ve giderler

1. Vergiler ödenmeden önce diğer hususî gelirler ...	259	3. Vasıtasız vergiler ...	77
2. Vergiler ödenmeden önce diğer hususî gelirler toplamı ...	259	4. Tasarruf	182
		5. Diğer hususî giderler toplamı	259

Görülüyor ki birinci cetvelde fertlere dağılan gelirler ele alınmış olduğu halde, ikinci cetvelde fertlere tevzi edilmeyenler incelenmiştir. Gerçekten, biraz evvel de söylediğimiz gibi, tevzie tabi tutulmamış temettular bunların başlıcalarını teşkil eder. Bu kârlar üzerinden alınan vasıtasız vergilerin de buraya konduğu görülüyor.

Bu iki cetveli bir araya toplamak da mümkündür. Bu suretle meydana gelecek cetvel, hususî ekonomi kesiminin hissesine düşen gelir miktarını gösterecektir. Yani kamu makamları tarafından işletilenlerden gayri işletmelerin ve fertlerin gelirleri toplu bir halde gösterilmiş ve bu gelirlerin istihlâk, vasıtasız vergiler ve birikmiş sermayeye ilâve olacak üç yöne dağılışı açıklanmış olacaktır. Bu gelirlerin en önemli kısmı

istihsal faaliyetleri neticesinde elde edilmiştir. Başka bir deyimle, istihsal edilen bir mal veya ifa olunan bir hizmet karşılığı olarak temin olunmuştur. Bununla beraber gelirlerin bir kısmı kamu makamlarından, diğer küçük bir kısmı da yabancı memleketlerden nakil (transfer) suretile elde olunmuştur. Başka bir deyimle, bazı gelirler bir mal veya hizmet istihsalı karşılığı olmadan, diğer bir gelir sahibinden, meselâ devletten, temin edilir. Bunlar gelirlerin el değiştirmesi, yahut bir kimseden diğerine nakli, transferi mahiyetini gösterirler. Bir takım İngiliz iktisatçıları [4] nı takibederek Beyaz Kitap da Devlet borçları faizlerini ve emeklilere verilen aylıkları bu mahiyette saymaktadır. Bu faiz ve tekaüdiyeler artırıldığı takdirde hususî gelirlerin miktarı kabarır. Halbuki çok defa Kamu makamları bunların gerektirdiği masrafları hususî ekonomî kesiminden (yani hususî gelirlerden) aldıkları vergiler ve istikrazlar ile karşılamışlardır. Bu itibarla hususî gelirlerde görülen kabarış çok defa zahirîdir.

Başka bir bakımdan, giderlerin en önemli kısmı memleket içinde istihsal olunan mal veya hizmetlere harcanır. Fakat bir kısmı ithalât mallarının bedelini ödemekte (memleket içinde yapılan imalâtta kullanılan ham maddeler gibi ithalât malları da buraya dahildir), bir kısmı da harice yapılan tediyelerde kullanılır. Diğer bir kısmı ise vergi şeklinde Kamu makamlarına nakil (transfer) edilir. Kalanı, tasarufu teşkil eder ve bazan sermaye teşkilinde, bazan ise ekonominin diğer kesimlerine ödünç vermede kullanılır. Harp yıllarında ödünç para isteyen başlıca talip Devlettir.

I ve II sayılı cetvellerin bir araya toplanması ile meydana çıkan III numaralı cetvel aşağıda gösterilmiştir. Cetvelin incelenmesinden anlaşılacağı gibi, burada yeni birtakım ikinci derecede taksimler de yapılmıştır. Ancak Beyaz Kitap bu tâli taksimlerin ana kısımlardan daha takribî olduğunu kaydetmektedir.

⁴ Billhassa Pigou (A. C.) «A Study in Public Finance», «Mac Millan, Londra 1929, s. 19-25. Bu zatın fikirleri hakkında, Neumark (F): «Malîye ilmine dair Ekonomik ve Sosyolojik Tetkikler», Türkçeye çeviren: Sabri F. Ülgener, Güven Basımevi, İstanbul 1940, s. 120 - 122; Sur (Fadıl H): «Maliye Dersleri», Cilt I, Zerbamat, Ankara 1943, s. 87 - 89.

C E T V E L III

Birleşik Kırallığın 1938 yılı hususî carî hesabı

1. İktisadî faaliyetlerden elde edilen gelir	... 4,592	5. İstihlâk mal ve hizmetlerine sarfedilen ferdî masraflar	
2. Kamu makamlarından nakil olunan gelirler		a) İstihsal âmillerine	
a) Devlet borçları faizleri...	192	i) Memleket içinde yapılan istihsal-	
b) Diğer	... 279	a) İstihsal âmillerine düşen carî maliyet payları	...2,670
3. Hariçten tediyeler	... 25	b) Aşınma payı ve idame karşılığı	... 269
		ii) İthalât	... 668
		b) Vasıtalı vergiler	... 561
		c) Harice tediyeler	... 10
		6. Vasıtasız vergiler	... 545
4. Vergiler ödenmeden önce hususî gelirler toplamı	5,088	7. Tasarruf	... 365
		8. Hususî giderler toplamı	... 5,088

III sayılı cetvelin bazı kalemleri üzerlerinde durulmaya değer. Kamu makamlarından nakil suretile iktisap olunan gelirleri gösteren ikinci kalem, iki tâli kısma bölünmüştür. (a) işaretile gösterilen Devlet borçları faizlerinin yanında (b) işaretile gösterilen ve "diğer," kelimesi altında toplanan gelirler, hastalık sigortası tazminatı, işsizlere yapılan yardımlar gibi, satın alma kuvvetinin nakli mahiyetinde sayılan gelirlerdir. Devlete ödünç verilen paralara karşılık alınan faizlerin iktisadî faaliyet karşılığı olarak elde edilen gelirlerden değil de, satın alma kuvvetinin el değiştirmesi mahiyetinde olan gelirlerden sayılmasına hayret edilebilir. Halbuki ticarî ikrazlardan elde olunan faiz gelirleri pekâlâ iktisadî faaliyet gelirleri arasında yer almaktadır. Bu itiraza verilen cevap şudur: küçük istisnalar bir tarafa bırakılacak olursa, Devlet borçları harb zamanlarında doğmuştur ve borçlanılan paralar harb masraflarını karşılamakta kullanılmıştır. Bunun neticesi olarak, bu borçların istihsale yarar mevcudat şeklinde pek az karşılığı vardır. Halbuki genel olarak ticarî borçların faizi, borçlanılan para gelir getiren bir yere yatırıldığı için, ödenebilir. Devlet borçlarında ise borçlanılan paralar esas itibarile harbe harcanmıştır ve hemen hemen iktisadi karşılık teşkil edebilecek hiçbir verim sağlanmamıştır. Bu bakımdan, devlet borç-

ları için ödenen faizleri, mükelleften vergi şeklinde alınan satın alma kuvvetinin devlet alacaklarına nakli mahiyetinde saymak, bunları ticarî ikrazlara karşılık olarak ödenen faizlere benzetmeye çalışmaktan daha uygun görülmüştür. Kaldı ki, eğer böyle yapılmıyacak ve devlet borçları faizleri, iktisadî faaliyet gelirleri sayılacak olsaydı, geçmişte masrafları istikrazla karşılanmış olan harblerin neticeleri gelir tutarını kabartacak, tersine olarak mazideki harb masrafları vergi hasılâtından karşılanmışsa gelir tutarı düşük görünecektir.

Yukardaki düşüncelerle harb için harcanmayan kamu borçlarına ödenen faizlere ise iktisadî faaliyet gelirleri arasında yer verilmiştir.

Müstehlikler tarafından mal ve hizmetlere harcanan giderleri gösteren beşinci kalem de ikinci derecede kısımlara ayrılmıştır. Bir kere istihlâk edilen mal ve hizmetlerden memleket içinde istihşâl olunanlara ödenen bedel ikiye tefrik olunmuştur. Bedelin bir parçası işçilere, teşebbüsleri idare edenlere, sermaye veya mülk sahibi sıfatıyla istihsale iştirak eden âmillere düşen payları ifade eder. İşte bunlar "istihsal âmillerine düşen carî malîyet payları,, (current factor cost) kelimelerile ifade edilmek istenmiştir. Ancak mal ve hizmet bedellerinin hepsi istihsal âmilleri arasında bu şekilde paylaşılacak değildir. Aşınma payı ve idame masrafları, müstehlikin satın aldığı malın imalinde kullanılmış olan ithalât mal ve hizmetlerinin kıymeti, ve vasıtalı vergiler gibi unsurlar da müstehlik tarafından ödenen bedele dahildir. Ayrıca yabancı memleketlerden, mamul maddeler veya istihlâki kabil hizmetler de satın alınacaktır. Nihayet yabancı memleketlere yapılan tediye vardır. İşte bütün bunlar beşinci kalem'in tâli taksimatında anlatılmak istenmiştir.

İncelemekte olduğumuz III sayılı cetvelde vergiler iki muhtelif kalemde yer almaktadır. Gerçekten vasıtalı vergiler beşinci kalemde (b) işareti altında gösterilmiş, vasıtasız vergiler ise altıncı kalemde yer almıştır. Çünkü mutat olarak vasıtalı vergiler mal ve hizmet bedellerinde birer maliyet unusu olarak görünür. Vasıtasız vergiler ise iratlar veya servetler üzerinden alınır. Bu hususta açık bir ayırma mevcut olmamakla beraber kolaylık için mutat tasniften faydalanılmıştır.

III sayılı cetvel bir çok noktaları aydınlatmakla beraber diğerleri üzerinde yeter bilgi verememektedir. Meselâ kamu makamlarının gelir ve giderleri hakkında bu cetvelden etraflı bir fikir elde etmek mümkün değildir. Bunun için dördüncü cetvele başvurmak gerekmektedir.

C E T V E L İ V

Birleşik Kırallıkta 1938 yılında kamu makamlarının carî hesabı

9. Kamu emlâk, teşebbüs v. s. gelirleri	... 27	13. Mal ve hizmetler -	
10. Vasıtasız vergiler	... 545	a) İstihsal âmillerine düşen paylar -	
11. Vasıtalı vergiler	i) Dahildeki istihşâl -	
a) Hususî -		a) İstihşâl âmillerine düşen carî maliyet payları	...634
i) Carî hesaptan	... 561	b) Aşınma payı ve idame	... 62
ii) Sermaye hesabından	... 19	ii) İthalât	... 80
b) Kamu makamları -		b) Vasıtalı vergiler	... 28
i) Carî hesap	... 28	c) Borç faizleri ve hariçte diğer tediyeler	... 10
ii) Sermaye hesabından	... 8	14. Para yardımları	... 15
c) Deniz aşırı	... 22	15. Ekonominin hususî kesimine nakiller (transfers)	... 471
		16. Tasarruf	... — 90
12. Kamu makamlarının gelir toplamı	1,210	17. Kamu makamları gider toplamı	1,210

Bu cetveli de açıklarken aşağıdaki noktalar üzerinde durulmaktadır. Bir kere "Kamu makamları,, terimi ile burada anlatılmak istenen, merkezî devlet ile millî sıhhat sigortası akçası gibi bütçe dışı hesaplar ve mahalli idarelerdir. Cetvelde görüldüğü gibi, Devletin iktisadî faaliyetlere katılmak suretile elde ettiği bazı gelirler bir tarafa bırakılacak olursa, kamu makamlarının hemen bütün gelirleri vergiden temin olunmaktadır. Vergiler ise nihayet bilhassa ekonominin hususî kesiminden yapılan nakilleri ifade eder. Netekim bunu üç ve dört sayılı cetvellerin karşılaştırılması da bize gösterir. Dört sayılı cetvelin 10 uncu kaleminde devlet gelirleri arasında görülen vasıtasız vergiler üç sayılı cetvelde 6 ıncı kalem olarak masraf hanesinde gösterilmişti. Yine dört sayılı cetvelde gelirler arasında II (a) (i) işaretile gösterilen vasıtalı vergileri, üç sayılı cetvelde 5 (b) işareti altında ve masraflar arasında görmüştük.

İstihlâk mal hizmetlerinin maliyet fiatları da bundan evvelki cetveldekine benzer şekilde tahlile tabi tutulmuştur.

14 üncü kalem olarak görülen "para yardımları,, tâbiri izaha muhtaçtır. Bundan maksat şudur: İngilterede bazı hallerde devlet hazineden para yardımında bulunarak bazı mal ve hizmetlerin maliyet fiatından aşağı satılmasını ve halkın bunları ucuza almasını sağlamaktadır. Yoksa Millî Eğitim hizmeti veya hastahaneler gibi kamu hizmetleri için yapılan kamu giderleri buraya dahil değildir. "Para yardımları,, başlığı altında kamu makamlarının zarurî ihtiyaç maddeleri müstahsillerine ucuza satmaları için verdikleri paralar ile devlet teşkilâtı tarafından kasden maliyet fiatından aşağıya satılan mallar dolayısıyla katlanan zararlar ifade edilmiştir.

15 inci kalem yine satın alma kuvvetinin el değiştirmesi mahiyetindeki masrafları göstermektedir. Bu hususta yukarıda izahat verilmişti. Esasen bu kalem üç sayılı cetvelin 2 nci kalemine tekabül etmektedir.

16 inci kaleme gelince, burada "tasarruf,, başlığı altında kamu makamlarının teşkil ettikleri sermayeden, aynı makamların istikraz ettikleri paralar çıktıktan sonra kalan bakiye ifade edilmiştir. Cetvelde görüldüğü gibi bu suretle elde edilen rakam menfidir. Başka bir deyimle, kamu makamları carî masrafların topunu normal gelirleri ile karşılamıyarak borçlanmak zorunda kalmışlardır. Borçlandıkları paranın sâfi tutarı ise (bina, yol, kamu işletmeleri ve hizmetleri için malzeme ve tesisler gibi) kamu makamları tarafından teşkil olunan sermayelerin sâfi toplamını aşmıştır. Bununla beraber şurası hatırd tutulmalıdır ki para bir fabrika kurmaya sarfedildiği zaman bile bu hesaplarda harb masrafları sermaye teşkili mahiyetinde olarak kabul edilmemiştir. Harb masraflarının memlekette sermayeyi ne kadar artırdığını incelemek çok güçtür. Bu müşküllere katlanmaktansa harb giderlerinin topunu cari masraflardan saymak uygun görülmüştür. Bu giderler dolayısıyla elde edilen tesisler sulh maksatları için kullanıldıkları zaman sermaye teşkili hesaplarına katılacaklardır. Bu hal daha az hatalı sayılmıştır. Gerçi bu mesele 1938 yılında pek önemli değildir. Fakat harb yıllarına ait tahminler incelendiği zaman hatırd tutulması gerekecektir.

Üç veya dört sayılı cetveller Britanya ekonomisinin gerek hususî gerek kamuya ait kesimlerinin cari gelir ve giderleri hakkında bilgi vermektedir. Ancak bu rakamlar sermaye ile ilgili konulara pek az temas etmektedir. Bunları da bir arada göstermek amacile bir cetvel daha hazırlanmıştır.

C E T V E L V

Birleşik Kırallıkta 1938 yılı sermaye hesabı

18. Tasarruf -		21. Dahilde teşkil edilen sermaye-	
a) Hususî	... 365	lerin gayri sâfi tutarı -	
b) Kamu makamları	— 90	a) Hususî -	
19. Aşınma payı ve idame karşı-		i) İstihsal âmillerine -	
lığı olarak ayrılan para-		A) Dahili istihسالde -	
lar	... 440	1) İstihsal âmillerine	
		düşen cari maliyet	
		payları	... 410
		2) Aşınma payı ve ida-	
		me karşılığı	... 41
		B) İthalât	... 80
		ii) Vasıtalı vergiler	... 19
		b) Kamu makamları -	
		i) İstihsal âmillerine -	
		a) Dahili istihسالde -	
		1) İstihsâl âmillerine	
		düşen cari maliyet	
		payları	... 188
		2) Aşınma payı ve ida-	
		me karşılığı	... 19
		b) İthalât	... 20
		ii) Vasıtalı vergiler	... 8
20. Tasarruf edilen ve aşınma pa-		22. Harice yapılan ikrazlar veya	
yı ve idame masrafları karşı-		hariçte iktisap olunan aktifler	
lığı olarak ayrılan paraların		ve mali hakların sâfi tutarı—	70
toplamı	... 715	23. Teşkil edilen sermayenin gayri	
		sâfi toplamı	... 715

Beş sayılı cetvelin gider hanesi memleketteki sermayelere yapılan ilâvelerin gayri sâfi tutarını göstermektedir. İstoklar, yapılar ve denizaşırı memleketlerle yapılan sermaye alışverişlerinin sâfi bakiyesi buraya dahildir. Gelir hanesinde ise giderlerin ne kadarının tasarruf ve ne kadarının da aşınma payı ve idame masrafı ile karşılandığı gösterilmiştir. Memleketteki sermayede husule gelen sâfi artışı bulmak için 19 uncu kalemi (aşınma payı ve idame masrafı) 23 üncü kalemden

(teşkil edilen sermayenin gayri sâfi toplamı) indirmek lâzımdır. Bu suretle elde edilecek rakam tabiatile 18 inci kaleme eşittir.

Beyaz Kitapta altı sayılı cetvelde Birleşik Kırallığın yabancı memleketlere olan münasebetleri bir hesabda gösterilmektedir. Bu cetvelin solunda yabancı memleketlerden yapılan tahsilât yazılıdır. Cetvelin sağ tarafında ise Birleşik Kırallığa yapılan tediyeler görülmektedir. Bu cetveldeki kalemlerin çoğu daha evvel incelenen cetvellerde başka vesilelerle ele alınmışlarsa da burada bir araya toplanmaları faydalı görülmüştür.

C E T V E L VI

Deniz aşırı alışverişler hesabı ve 1938 yılında Birleşik Kırallığın hariçle olan muameleleri

24. Hariç memleketlerin Birleşik Kırallıktan (turistlerin memleket içinde harcadıkları paralar dahil) mal, hizmet v. s. bedeli olarak aldıkları paralar. a) Hususî - i) Cari ... 668 ii) Sermaye ... 80 b) Kamu makamlarından - i) Cari ... 80 ii) Sermaye ... 20 c) Denizaşırı ... 100 25. Hariç memleketlerin Birleşik Kırallık hükümetinden borç faizi ve diğer cari tediyeler olarak aldıkları ... 10 26. Birleşik Kırallıktan gönderilen paralar ... 10	28. Hariç memleketlerin Birleşik Kırallığa (turistlerin harcadıkları paralar dahil) mal, hizmet v. s. karşılığı olarak verdikleri paralar - a) İstihsal âmilerine i) Dahili istihsalde- A) İstihsal âmillerine düşen cari maliyet payları ... 497 B) Aşınma payı ve idame karşılığı ... 49 ii) İthalât ... 100 b) Vasıtalı vergiler ... 22 29. Birleşik Kırallığın denizaşırı memleketlerde işlettiği sermayelerinden aldığı faiz ve temettulardan, hariç memleketlerin Birleşik Kırallıktan ticari faiz ve kâr olarak aldıkları paralar çıktıktan sonra kalan bakiye ... 205 30. Birleşik Kırallığa gönderilen paralar ... 25 31. Birleşik Kırallığa yapılan ikraz-

ların sâfi tutarı veya Birleşik
Kırallıktan satın alınan alacak
ve mali haklar ... 70

27. Hariç memleketlerin Birleşik
Kırallıktan aldıkları ... 968

32. Hariç memleketlerin Birleşik
Kırallığa verdikleri ... 968

Beyaz Kitaba göre üçten altıya kadar sayı taşıyan cetveller İngiliz ekonomisinin bütünü hakkında bir fikir vermektedir. Bunlardan faydalanılarak başlıca üç anlamda millî gelir ve gideri hesaplamak mümkündür:

1. Sâfi millî gelir (veya istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyete göre sâfi millî hasıla).
2. Piyasa kıymetlerine göre sâfi millî hasıla
3. Gayri sâfi millî hasıla.

Şimdi bunları sırası ile gözden geçirelim:

1. *Sâfi millî gelir.* Yedi sayılı cetvel bunu göstermektedir.

Birleşik Kırallıkta 1938 yılında sâfi millî gelir (veya istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetlerine göre sâfi millî hasıla) ve gider.

1. Memleket içindeki faaliyetlerden elde edilen gelir	4. Memleket içinde yerli mal ve hizmetlere harcanmış paralar, istihsal âmillerine düşen paylar toplamına göre maliyetleri üzerinden -	7. İstihlâk mal ve hizmetlerine harcanan ferdi masraflar, piyasadaki fiyatlar üzerinden ...	4,178
a) Hususî ...	a) Cari	8. Nakıs hariçten tediyeler...	25
b) Kamu makamları ...	i) Hususî ...	9. Kamu makamları tarafından cari mal ve hizmetlere harcanan paralar, piyasadaki fiyatlar üzerinden ...	814
2. Birleşik Kırallığın denizaşırı memleketlerde işlettiği sermayelerinden aldığı faiz ve temettulardan, hariç memleketlerin Birleşik Kırallıktan ticarî faiz ve kâr olarak aldıkları paralar çıktıktan sonra kalan bakiye ...	ii) Kamu makamları ...	10. Dahilde teşkil edilen sermaye-lerin gayri sâfi tutarı ...	785
3. Sâfi millî gelir (veya istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetlerine göre millî hasıla) ...	b) Sermaye hesabı (gayri sâfi) -	11. Nakış Aşınma payı ve idame karşılığı olarak ayrılan paralar ...	440
	i) Hususî ...	12. Harice yapılan ikrazların veya hariçte iktisap olunan aktiflerin ve malî hakların tutarı ...	70
	ii) kamu makamları ...	13. Para yardımları ...	15
	5. Hariç memleketler tarafından harcanmış paralar -	14. Nakıs vasıtalı vergiler ...	638
	a) Birleşik Kırallık mal ve hizmetlerine, istihsal âmillerine düşen paylar toplamına göre maliyetleri üzerinden...	15. İstihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetler üzerinden millî giderler toplamı ...	4,619
	b) Birleşik Kırallığın denizaşırı memleketlerde işlettiği sermayelerinden aldığı faiz ve temettulardan, hariç memleketlerin Birleşik Kırallıktan ticarî faiz ve kâr olarak aldıkları paralar çıktıktan sonra kalan bakiye ...		
	6. Gelir getiren yerlere sarfedilen giderler ...		4,619

Bu cetvelin hususiyeti sâfi millî geliri birinci sütunda gösterdikten sonra bu gelirin nasıl harcandığını iki muhtelif bakımdan ikinci ve üçüncü sütunlarda incelemesidir. Bu cetvelde satın alma kuvvetinin el değiştirmesi mahiyetindeki gelir ve giderlerin hesaba katılmadığı göze çarpmaktadır. İncelenmesinden de anlaşılacağı üzere, yedi sayılı cetvelin hazırlanmasında bundan evvelkilerden geniş ölçüde faydalanılmış, ve bir çok kalemler onlardan ayıklanarak yeni bir tasnife tabi tutulmuştur.

Birçok bakımlardan sâfi millî gelir (veya istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetlerine göre millî hasıla) ve gider toplamları en önemli yekûnlardır. Çünkü bu toplamlar, gerek yurt içinde gerek denizaşırı memleketlerdeki Britanya emek ve sermayesinin mahsulünün kıymetini ifade etmektedir. Bu kıymet ya iktisadî faaliyetler neticesinde elde edilen gelirler, yahut da bu gelirleri doğuran masraflar ile ölçülmekte ve ifade edilmektedir. İster müstehlikler, ister kamu makamları tarafından yapılan istihlâklerle, yurt içinde ve dışında sermaye ve servetlere yapılan ilâveler arasında her yıl taksim olunan yekûn da hep budur. Eğer masraf kalemlerinden birisini, meselâ devletin mal ve hizmetlere harcadığı para miktarını artırmak icabederse (netekim fiatlardaki yükseliş için gerekli tashihler yapıldığı takdirde dahi 1938 den beridevlet masrafları pek çok artmıştır), ya - meselâ kaynakları tam olarak kullanılmak suretile - elde edilen hasıla arttırılmalı, yahut da - meselâ muayyen bazı imâlât ve ithalât nevelerini doğrudan doğruya tahdit etmek suretile - diğer masraf şekilleri kısılmalıdır.

Sâfi millî gelir ve gider toplamları uzun devreler bakımından da önemlidir. Bu toplamlar, para kıymetinde husule gelen değişikliklerin gerektirdiği tashihler yapıldıktan sonra, istihsal edilen her çeşit mal ve hizmetlerin sâfi kıymetini ifade eder. Bu suretle ister yaşayış düzeyini (standart of living) yükseltmek, ister memleket sermaye ve servetini arttırmak için kullanılabilecek olan hasılanın para olarak ifadesini teşkil eder.

Yedi sayılı cetveldeki gelir (veya hasıla) ve gider toplamları "safi,, olarak vasıflandırılmıştır. Birinci sütunda bundan maksat, gelirin ecza-yı mürekkebesinden (components) olan kira (rant) ve kârın, aşınma payı ve idame masrafları olarak ayrılan meblağlar çıkarıldıktan sonra hesaba katılmış olduğunu ifade etmektir. Aynı meblâğlar (7 sayılı cetvelin 11 inci kaleminde) üçüncü sütunda da cari masraf ve gayri sâfi sermaye teşkili yekûnundan düşülmüştür; çünkü aksi takdirde bu meblâğlar, birisi satış hasılâtında ve ikincisi ise gayri sâfi sermaye teş-

kilinde olmak üzere, iki defa hesaba katılmış olacaktır. İkinci sütunda ise teşkil edilen sermayenin *gayri sâfi* tutarı olduğu gibi yer almaktadır ve bunun böyle olması lâzımdır. Çünkü burada bu tutar, kaynağı ne olursa olsun gelir husulüne sebep olan sarfiyatın bir kısmı olarak yer almaktadır.

Yedi sayılı cetvelin 15 inci kaleminde yer alan gider toplamı "istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetler üzerinden,, diye izaha çalıştığımız şekilde, İngilizce ifadesile (at factor cost) olarak gösterilmiştir. Maksat, bunların piyasa fiyatları üzerinden, (at market prices) olarak gösterilmemiş olduğunu belirtmektir. "İstihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetler", müstahsillerin mallarına ve hizmetlerine karşılık, ne elde ettiklerini gösterir. Halbuki "piyasa fiatı üzerinden,, hesaplanacak rakamlar ise müstehliklerin ödedikleri bedelleri ifade eder. İkisi arasında vasıtalı vergiler gibi birtakım farklar vardır. Başka bir deyimle "istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetler,, i bulmak için, bilfiil harcanan paralardan bir kere dolaylı vergiler indirilmiştir. Çünkü satış bedellerinin bu kısmı vergiyi toplayan makam tarafından alındığı için, satıcılar tarafından masraf olarak telâkki olunur ve gelirlerinin bir kısmı olarak sayılmaz. Aksine olarak devletçe müstahsillere yapılan para yardımları (primler) müstahsiller için birer gelir kaynağı teşkil ettiği için, bunlar satış bedeline ilâve olunur. Varılan netice, istihsal âmillerinin mal ve hizmetlerine karşılık elde ettikleri bedelleri gösterir. Bu nokta bir misal ile de aydınlatılmaktadır. Yirmi sigaranın bedeli olarak ödenen 2 şilin 4 peniden takriben 1 şilin 9 penisi tütün resmi [1], ve diğer vasıtalı sayılan vergiler karşılığı olarak hazîneye gider. Bu suretle geriye, ücret, kâr, rant v. s. olarak, sigara ve sigara imalinde kullanılan maddeler istihsal eden veya bunları satan kimselere ödenmek üzere ancak 7 peni kadar bir şey kalır. Demek oluyor ki, bir paket sigaranın piyasa fiatı 2 şilin 4 peni olduğu halde, "istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyeti,, sadece 7 şilinden ibarettir.

2. "Piyasa kıymetlerine göre sâfi millî hasıla,, ya gelince, bunu elde etmek için 7 sayılı cetvelin üçüncü kalemine, yani "istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetlerine göre millî hasıla,, ya, bir kerre vasıtalı vergileri ilâve etmek, sonra da toplamdan para yardımlarını (primleri) indirmek gerekir. Buna karşılık, gider sütununa 7 sayılı cetvelin 7, 8, 9, 10, 11 ve 12 inci kalemlerini almak, 13 ve 14 üncü kalemlerini ise almamak icabeder. Bunun neti-

cesi şudur: "piyasa kıymetlerine göre sâfi millî hasıla", dolaylı vergiler dolaysız vergilerin yerini aldıkça kabarıır; bilâkis dolaysız vergiler artıp dolaylı vergiler azaldıkça iner. Çünkü dolaylı vergiler piyasa fiatları üzerine dolaysız vergilerden farkı bir surette tesir ederler. Demek oluyor ki bir dereceye kadar gerek vasıtalı vergiler, gerek bu vergiler hâsılâtı ile karşılanan masraflar neticeye dahildir. Bahsi geçen değişiklikler yapıldıktan sonra aşağıdaki cetvel meydana gelir:

C E T V E L VIII

Birleşik Kırallıkta 1938 yılında piyasa kıymetlerine göre
sâfi millî hasıla
(milyon isterlin olarak)

1. İstihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetlerine göre sâfi millî hasıla 4,619	5. İstihlâk mal ve hizmetlerine harcanan ferdî masraflar nakıs hariçten tediyeler 4,153
2. Vasıtalı vergiler 638	6. Kamu makamları tarafından cari mal ve hizmetlere harcanan paralar 814
3. Nâkıs para yardımları (primler) — 15	7. Dahilde teşkil edilen sermayelerin sâfi tutarı 345
		8. Harice yapılan ikrazların veya hariçte iktisap olunan aktiflerin ve mali hakların sâfi tutarı	... — 70
4. Piyasa kıymetlerine göre sâfi millî hasıla 5,242	9. Sâfi millî gider 5,242

3. İncelenen üçüncü anlam "gayri sâfi millî hasıla,, dır. Şimdiye kadar gözden geçirilen tahmînlerin toplamları daima "sâfi,, diye vasıflandırılıyordu. Evvelce de ifade edildiği gibi, bundan maksat şudur. Sâfi millî gelir ile gayri sâfi millî gelir arasındaki fark, sermaye aşındıkça yenilenmesi için ayrılan aşınma payları ve benzerleridir. Bilindiği gibi, meselâ bir şirketin kârı, şirket sermayesinin idamesi için gerekli akçalar ayrılmadan hesap edildiği takdirde gayri sâfi, bilakis gerekli indirmeler yapıldıktan sonra ise sâfi sayılır. İşte sâfi millî gelir hesaplarında da (ister istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetlerine göre, ister piyasada kıymetlerine göre hesaplansın), kârlardan aşınma payları v. s. düşülmüştür. Bu itibarla, "gayri sâfi milli hasıla,, nın tutarını elde etmek için, "piyasa kıymetlerine göre sâfi millî gelir,, toplamına aşınma payı ve idame karşılığı olarak ayrılan paraları ilâve etmek gerekir. Bu hesabın gider sütununda ise, "Dahilde

teşkil edilen sermayelerin sâfi tutarı,, kalemi yerine, "Dahilde teşkil edilen sermayelerin *gayri sâfi* tutarı,, ikame edilir. Bu suretle elde edilen cetvel aşağıda 9 sayılı cetvelde gösterilmiştir:

C E T V E L IX

Birleşik Kırallıkta 1938 yılında piyasa kıymetlerine göre gayri sâfi milli hasıla (milyon isterlin olarak)

1. Piyasa kıymetlerine göre sâfi milli hasıla — ... 5,242	4. İstihlâk mal ve hizmetlerine harcanan ferdi masraflar nakıs hariçten tediyeleler ... 4,153
2. Aşınma payları ve idâme karşılığı olarak ayrılan paralar ... 440	5. Kamu makamları tarafından cari mal ve hizmetlere harcanan paralar ... 814
	6. Dahilde teşkil edilen sermayelerin gayri sâfi tutarı ... 785
	7. Harice yapılan ikrazların veya hariçte iktisap olunan aktiflerin ve mali hakların sâfi tutarı ... — 70
3. Piyasa kıymetlerine göre gayri sâfi milli hasıla ... 5,682	8. Gayri sâfi milli gider ... 5,682

Buraya kadar verilen izahları aşağıdaki cetvelde toplıyabiliriz:

C E T V E L X

Birleşik Kırallıkta 1938-44 yıllarında esas gelir ve hasıla toplamları
(milyon isterlin olarak)

	1938	1939	1940	1941	1942	1943	1944
1. Vergiler ödenmeden önce ferdi gelirler	4,804	5,042	5,744	6,436	7,088	7,684	8,043
2. zait Vergiler ödenmeden önce diğer hususi gelirler ...	259	369	615	919	962	980	975
3. Vergiler ödenmeden önce hususi gelirler toplamı ...	5,063	5,411	6,359	7,355	8,050	8,664	9,018
4. zait Kamu makamlarının kamu emlak, teşebbüs v. s. den tedarik ettiği gelirler — ...	27	23	30	45	84	69	47
5. nakıs Kamu makamlarından ekonominin hususi kesimine nakiller (transfers)	-471	-464	-476	-523	-580	-654	-731
6. Sâfi milli gelir (veya istihsal âmillerine düşen payların toplamı olarak kabul edilen maliyetlerine göre sâfi millî hasıla)	4,619	4,970	5,913	6,877	7,554	8,079	8,334
7. zait Vasıtalı vergiler ve benzerleri mükellefiyetlerden para yardımları (primler) çıktıktan sonra kalan — ...	623	687	846	1,097	1,208	1,286	1,260
8. Piyasa kıymetlerine göre sâfi milli hasıla ...	5,242	5,657	6,759	7,974	8,762	9,365	9,594
9. zait Aşınma payları ve idame karşılığı olarak ayrılan paralar ..	440	450	465	475	475	475	475
10. Piyasa Kıymetlerine göre gayri sâfi m illî hasıla ...	5,682	6,107	7,224	8,449	9,237	9,840	10,069

Tanınmış İktisatçı Lord Keynes, milli gelir ve gider tahminlerine çok önem vermekte, bir broşüründe [5] bu husustaki istatistikleri toplamamış olan İngiliz hükümetlerini "gayri ilmi, hareket ve "halkı karanlıkta bırakmak istemek,, ile suçlandırarak kadar ileri gitmektedir. 1938 de Milletler Cemiyeti tarafından iktisadî buhranların sebeplerini ve onlarla savaşma çarelerini araştırmak üzere teşkil edilen iktisatçılar heyeti, son zamanlarda yayınladığı raporunda, yıllık bütçe ile beraber her sene milli gelir ve gider tahminlerinin de hazırlanmasını, ve millî geliri yükseltmek ve iş gücünden mümkün olduğu kadar tam olarak faydalanmak (yani işsizliği önlemek) için gerekli tedbirleri de bütçe ve milli gelir tahminleriyle beraber millet meclislerine sunmak gerektiği kanaatini müdafaa etmektedir [6].

Gerçekten milli gelir ve gider tahminleri gerek milli ekonomi, gerek devlet maliyesi bakımlarından büyük önemle üzerinde durulacak bir konudur. Biz bu yazımızda meseleyi ortaya koymak ve bir misal ile aydınlatmak istedik.

İzmir, Ağustos 1945.

⁵ Keynes (John Maynard): How to Pay For the War», Mac Millan, Londra 1940, s. 13: «Every government since the last war has been unscientific and obscurantist, and has regarded the collection of essential facts as a waste of money...»

⁶ «Economic Stability in the Postwar World, the Conditions of Prosperity after the Transition from War to Peace», International Documents Service, Columbia University press, New York City, 1945.

ŞEHİRLERİMİZ

(Dört ge

21 Ekim 1945 tarihli nü resmî yayım bize, son yirmi takibeden kurtuluş savaşının şekilde geliştiğini incelemek isteyeceği bazı karşılaştırmaları nüfusu 10.000 den fazla 1940, 1935, 1927 yıllarının a la elde etmiş bulunuyoruz.

Uzun zamandanberi me zırai bünyeyi temelinden de ziraatın yanında devletin di muştur. Bu sayede ziraat b olacak, bir taraflı bir şekild sulleri için canlı bir iç paza iktisadî gücümüzün genel siyasî ve iktisadî istiklâle bazı ayrılıklar göze çarpma iktisat siyasetine bünyesi raslanmaktadır. Bu siyaset o lişmesine vuracaktır. Bu s nüfuzun artması şeklinde gö

¹ Bu hususta enteresan ve Tü Bonne'un «The Economie developme East'in özelliğini Bonne 13. sayfada tion manifests itself as an important

Kendisinin verdiği rakamlara g olmazsa şimdilik, uymamaktadır. Bor % 10 u yaşamakta idi; buna mukab fusundaki azalma ile ilgisi vardır. B ve 320.000 idi.

Bonne'un eseri hakkında İstanb VI sayı: 1).